

van
wederkomst-
verwachting
eerste
tot werk
J.H. van Oosbreelezing
in de wereld

B.L. Brand

Bernhard Leopold (Berry) Brand

werd op 13 februari 1941 te Schiedam geboren.

Na het Stedelijk Gymnasium aldaar doorlopen te hebben, studeerde hij geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Naast het hoofdvak Nieuwe Geschiedenis waren godsdienstsociologie en kerkgeschiedenis zijn bijvakken. Hij studeerde af op een uitvoerige doctoraalscriptie over Edward Irving.

Hij werkte mee aan de inventarisatie en beschrijving van het historisch archief van Het Apostolisch Genootschap en schreef artikelen over de apostolische geschiedenis voor Ons Maandblad.



Van wederkomstverwachting tot werk in de wereld

Eerste J.H. van Oosbreelezing,
gehouden op 1 april 2000

door B.L. Brand

Bernhard Leopold (Berry) Brand

werd op 13 februari 1941 te Schiedam geboren.

Na het Stedelijk Gymnasium aldaar doorlopen te hebben, studeerde hij geschiedenis aan de Rijksuniversiteit in Utrecht.

Naast het hoofdvak Nieuwe Geschiedenis waren godsdienstsociologie en kerkgeschiedenis zijn bijvakken. Hij studeerde af op een uitvoerige doctoraalscriptie over Edward Irving.

Hij werkte mee aan de inventarisatie en beschrijving van het historisch archief van Het Apostolisch Genootschap en schreef artikelen over de apostolische geschiedenis voor Ons Maandblad.

uitgave in het kader van de serie
'J.H. van Oosbreelezing' onder auspiciën van
Stichting Het Apostolisch Genootschap

Baarn 2000

Redactie J.H. van Oosbreelezing
H.F.J. Horstmanshoff

Copyright 2000
Stichting Het Apostolisch Genootschap, Baarn,
Postbus 116, 3740 AC Baarn

ISBN 90-803358-2-7
Van wederkomstverwachting
tot werk in de wereld

Inhoud

WOORD VOORAF.....	8
INLEIDING	9
'IN HET VERLEDEN LIGT HET HEDEN; IN HET NU, WAT WORDEN ZAL.'	11
DE OORSPRONG VAN HET APOSTOLISCHE WERK	14
DE CATHOLIC APOSTOLIC CHURCH	23
DE 'NIEUWE ORDENING'; APOSTEL SCHWARZ	26
APOSTEL KOFMAN; CHRISTUS ALS APOSTEL	28
APOSTEL VAN OOSBREE: 'GOD OPENBAART ZICH ALTIJD MIDDELS MENSEN AAN M ENSEN ' ,	30
APOSTEL L SLOK; DE EIGENTIJDSE CHRISTUS.....	38
TIJD VAN VERINNIGING EN VERSTILLING	48
APOSTEL J.L. SLOK; DE CHRISTUSGEZINDHEID ONS ALLER VERANTWOORDELIJKHEID.....	51
IK KOM TOT HET SLOT VAN MIJN BETOOG	54
NOTEN	57

WOORD VOORAF

Ter inleiding van het vijftigjarig jubileum van Het Apostolisch Genootschap in 2001 is op 1 april de eerste J.H. van Oosbree-lezing gehouden in de plaats van samenkomst aan de Archimedesweg 97 te Amsterdam. Het was de eerste van een serie lezingen die de komende jaren omstreeks die datum zullen worden gehouden. De lezingen zijn bedoeld als bijdragen aan het gesprek over geloof en samenleving in de ruimste zin van het woord. Het gaat daarbij om vragen als: hoe is geloven mogelijk in een geseculariseerde wereld? Hoe kunnen we bijdragen aan een verhoging van het moreel besef in de samenleving?

Het is uitdrukkelijk onze bedoeling zowel sprekers van buiten als van binnen Het Apostolisch Genootschap uit te nodigen. De tekst bevat niet het officiële standpunt van Het Apostolisch Genootschap. Uitsluitend de auteur is daarvoor verantwoordelijk. De taak van de redactie beperkt zich tot het uitnodigen van de auteur en het faciliteren van de uitgave.

De datum 1 april en de naam J.H. van Oosbreelezing zijn gekozen om de nagedachtenis van apostel J.H. van Oosbree (1 april 1862 - 20 maart 1946) te eren. In de periode 1910- 1946 heeft hij de grondslag gelegd voor de vernieuwing van het apostolisch gedachtegoed in Nederland.

Wij zijn het bestuur van Het Apostolisch Genootschap erkentelijk dat het ruimte heeft willen bieden voor dit initiatief.

De redactie

Baarn, mei 2000

INLEIDING

Niemand uwer kan twijfelen aan de vreselijke gevaren die u aan alle kanten omringen, of aan de behoefte aan elke ondersteuning en raad die God u kan geven. Of we nu zien op de verwijdering van alle oude bakens in het leven, het afbreken van alle levensordonnantiën, het afnemen van de eerbied voor degenen die in de Heer over hen gesteld zijn, van kinderen voor hun ouders, van dienaren voor hun meesters, van onderdanen voor de autoriteiten, of dat we zien op de minachting voor het priesterlijk ambt en de ontkenning van de heiligste waarheden van God als irrationeel, of dat we zien, ten slotte, op die openlijke en schaamteloze erkenning door de ongelovige en de revolutionair van hun vaste besluit om het werk te voleindigen dat de revolutie van de vorige eeuw onvoltooid liet, door de verstorning van alle oude principes, moreel, religieus of politiek, en door de vernietiging van alle gevestigde instituties in Kerk en Staat, en van hun voornemen om onder de naam van liberalisme een nieuw tijdperk van atheïstische anarchie te vestigen, op de ruïnes van het christelijk geloof en van de tegenwoordig bestaande regeringen.

Rond de wereld echoot de schreeuw dat het volk de wettige bron van gezag is, aldus de aloude gehoorzaamheid in haar hart treffend.

(...)

De steden zijn de burchten van Satan. Hier wortelen en groeien alle verdorven driften en neigingen, worden de stelregels van atheïsme en losbandigheid gekoesterd, de haat tegen gezag, afgunst op weelde en positie en goedheid. Hier worden misdaden van allerlei slag beraamd en gepleegd.

Temidden van alle aanzwellend tumult en verwarring van alle volken van Europa nadert ras de tijd die voorzeggd is in Gods woord, wanneer de Zoon des Mensen zal komen op de wolken des hemels om de naties te oordelen en het koninkrijk op te richten dat nooit verwoest zal worden.

*Reeds wordt het laatste klockelui van de uitvaart dezer wereld vernomen. De wereld en de dingen der wereld gaan voorbij. De enige hoop is opgenomen te worden in de wolken, de Heer tegemoet, en zo altijd bij Hem te zijn, gered van de strik der verleiding en van de grote rampspoed die over de wereld komt. Maar wilt ge luisteren?*¹

Als dit een dienst zou zijn, dan zou u zich nu waarschijnlijk afvragen in wat voor soort gemeente u verzeild was geraakt. Dit is echter geen dienst, maar een lezing over de grote lijn in onze apostolische geschiedenis. Maar hebben de zojuist gesproken woorden, die getuigen van een ons volkomen vreemde geestesgesteldheid, van een zwart cultuurpessimisme en een beklemmende ondergangsstemming, hebben deze woorden dan iets met onze geschiedenis te maken? Ja zeker! Het zijn woorden van apostelen. Het zijn passages uit het zogenoemde Testimonium, het getuigenis dat de Engelse apostelen in 1836 richtten aan de hoofden der Kerk en der christenheid.

'IN HET VERLEDEN LIGT HET HEDEN; IN HET NU, WAT WORDEN ZAL.'

Volgend jaar bestaat Het Apostolisch Genootschap een halve eeuw. Maar het genootschap werd in 1951 niet vanuit het niets opgericht. Het heeft een geschiedenis die nog ruim een eeuw verder teruggaat. Of moeten we die geschiedenis liever als voorgeschiedenis betitelen? Betekende de breuk met de Hersteld Apostolische Zendinggemeente ook niet het afscheid van aloude apostolische geloofsopvattingen? Was het dus ook niet een breuk met het verleden?

Als men Het Apostolisch Genootschap vergelijkt met de oorsprong van het apostolische Werk, de kort na 1830 in Engeland ontstane Catholic Apostolic Church, lijkt er nauwelijks enige overeenkomst meer te bestaan. Tussen het genootschap en de Catholic Apostolic Church is echter wel degelijk een duidelijke historische lijn te trekken. Deze lijn is echter geen rechte lijn, is geen lijn die in aanvang al voorspelbaar, laat staan voorbeschikt was. In de apostolische geschiedenis zijn cruciale momenten aan te wijzen, waarop twijfels over of verzet tegen de gevolgde koers leidden tot afscheiding en het inslaan van nieuwe wegen. De oudere elementen van de geloofsleer en de liturgie werden dan getransformeerd tot nieuwe, kregen een andere gedaante en/of een andere betekenis en werden in een ander perspectief geplaatst. Nader beschouwd blijkt er echter wel degelijk sprake te zijn van continuïteit in die geschiedenis.

Het in Engeland begonnen apostolische Werk heeft zich in vele richtingen vertakt en is over praktisch de hele wereld verbreid geraakt. In deze lezing volg ik alleen de lijn die vanaf de Catholic Apostolic Church via drie afsplitsingen naar Het Apostolisch Genootschap voert. Alle drie de afsplitsingen kwamen tot stand na de roeping van een nieuwe apostel. In de strijd waarmee deze roepingen gepaard gingen, draaide het niet

alleen om de persoon van de geroepene, maar ook om de vraag welke betekenis, welk gewicht aan het apostelschap toegekend moest worden. De achtergrond hiervan was het uitblijven van de wederkomst des Heren, die ertoe leidde dat men zich meer en meer op het aardse heden ging oriënteren.

De centrale gedachte in deze lezing is, dat de wederkomstverwachting bepalend is geweest voor het verloop van de apostolische geschiedenis. Het steeds groter wordende belang van de plaats van de apostel is te begrijpen vanuit de wederkomstverwachting. Van aanvang af stond in het apostolisch geloof Christus centraal. Aanvankelijk was dat Jezus Christus, die zou wederkomen. Op hem was alle hoop en vertrouwen gevestigd. Toen de wederkomst uitbleef, werd het steeds meer Christus als apostel en in de vorige apostelperiode werd de apostel zelf de Christus, de eigentijdse Christus.

U zult begrijpen dat ik deze grote lijn in zo'n kort tijdsbestek slechts schetsmatig kan uitzetten.

Voordat ik me aan het schetsen van de grote lijn ga wagen, wil ik een enkel woord zeggen over het motief en de verantwoordelijkheid voor deze lezing. Een historicus onderzoekt het verleden niet met de bedoeling om er nostalgisch bij te verwijlen, of om het te verheerlijken, of om het te veroordelen. De historicus zoekt niet naar bevestiging van vooropgezette ideeën; hij wil het verleden onbevooroordeeld onderzoeken, het begrijpen en verklaren. Het historisch onderzoek dient ook niet ter bevestiging en legitimering van het heden. De waarde die historisch onderzoek voor het heden kan hebben, is dat door het aanbrengen van het historisch perspectief de eigentijdse situatie verhelderd wordt. Het kan ook duidelijk maken welke ontwikkelingen naar de toekomst toe mogelijk zouden kunnen zijn. Deze motieven gelden ook voor deze lezing. Wie is er verantwoordelijk voor de inhoud van deze lezing, dit nieuwe fenomeen in ons genootschap? Om misverstanden over

de status van deze lezing te voorkomen, wil ik nadrukkelijk opmerken dat met niemand overleg over de inhoud gevoerd is, dat niemand de tekst ervan tevoren heeft ingezien en dat niemand anders verantwoordelijk is voor de inhoud dan ikzelf. En zo hoort het ook voor een lezing die genoemd is naar een eigenzinnige vernieuwer.

DE OORSPRONG VAN HET APOSTOLISCHE WERK

In het Zuid-Engelse graafschap Surrey, op 35 km ten zuiden van Londen, ligt tussen Guildford en Dorking het plaatsje Albury (spreek uit: Olbury). (*afb.1*)

Op het kerkhof bij de parochiekerk van dit plaatsje liggen maar liefst negen apostelen begraven! Dat zij daar zijn komen te liggen was een misrekening, want zij hadden verwacht tijdens hun leven bij de wederkomst des Heren opgenomen te zullen worden in de wolken, de Heer tegemoet. Door de plaatselijke bevolking wordt dit gedeelte van het kerkhof het 'Resurrection-field' genoemd.



afb. 1 Begraafplaats van apostelen



afb. 2 Albury Park

Hoe komt het dat deze mannen juist in Albury begraven zijn? Voor het antwoord op deze vraag moeten we ons verplaatsen naar het landgoed Albury Park. (*afb.2*) Dit landgoed behoorde toe aan de aristocraat

Henry Drummond. (*afb.3*)

Hij was een schatrijke bankier, op wiens kosten in Albury maar liefst twee kerken gebouwd zouden worden: een nieuwe parochiekerk, die u zojuist zag, en de centrale kerk voor de Catholic Apostolic Church, de zogenoemde Apostle's Chapel. Deze Drummond behoorde tot de sociaal hoog geklasseerde, conservatieve kringen, waarin het gevoel wijd verbreid was dat de christelijke wereld in een diepe crisis was geraakt. Dit crisisgevoel werd veroorzaakt door ontwikkelingen die rond de overgang van de 18^e naar de 19^e eeuw hun hoogtepunt hadden bereikt. Het openbaringskarakter van het



afb. 3 Henry Drummond

christelijk geloof was door de filosofen van de Verlichting aangevochten. Sommigen hadden er een op de rede gebaseerde natuurlijke godsdienst voor in de plaats gesteld, anderen waren atheïst geworden.

Tegenover het koningschap bij de gratie Gods stelden de verlichte denkers het principe van de volkssoevereiniteit.

In 1789 brak de Franse Revolutie uit, die Kerk en Staat van elkaar scheidde, de macht van koning en Kerk uitholde, een einde maakte aan de standenstaat en de gelijkheid voor de wet invoerde. Aan deze ontwikkelingen werd gerefereerd in de passages uit het Testimonium die ik aan het begin citeerde. De Franse legers verspreidden in de jaren daarna de revolutionaire principes over grote delen van West-Europa. Meer dan twintig jaar lang voerde Groot-Brittannië strijd tegen het revolutionaire Frankrijk en het machtsstreven van keizer Napoleon.

Een andere oorzaak van het crisisgevoel in Groot-Brittannië was de in de 18e eeuw begonnen Industriële Revolutie, die leidde tot verstedelijking, ingrijpende maatschappelijke verschuivingen en sociale ellende. Rond 1830 werd de ondergangsstemming bovendien nog eens aangewakkerd door een nieuwe revolutie in Frankrijk (de Julirevolutie), door kerkelijke twisten, door de Reform Bill (een kieswet die de macht van de grootgrondbezitters aantastte), door revolutionaire onrust onder de boeren en door een maandenlang durende cholera-epidemie.

In conservatieve kringen ontstond de overtuiging dat de basis onder het maatschappelijk bestel en de moraal was weggeslagen en dat herstel slechts mogelijk was door terugkeer tot de door God gewilde orde.

In de tijd van de Verlichting was een nieuw idee opgekomen in de westerse cultuur. De idee van de vooruitgang. De Franse schrijver en filosoof Fontenelle kwam als eerste met de stelling dat er vooruitgang in de wetenschap was. Na hem kwam de

schrijver Abbé de St. Pierre, die de mensheid nog een enorme toekomst voor zich zag hebben. Hij meende dat ook op gebied van ethiek en politiek vooruitgang mogelijk was.²

In de Romantiek, de cultuurstroming die volgde op de Verlichting, nam de religie een belangrijke plaats in. De Verlichtingsidealen leken verdrongen te zijn in een bloedbad van revolutie en oorlog. Het rationalisme leek de mensen koud en verdord achtergelaten te hebben. Velen voelden een leegte die men wanhopig trachtte te vullen. Treffend werd dit in die tijd uitgedrukt door de Franse schrijfster Madame De Staël, toen ze zei: *Ik weet niet precies wat we moeten geloven, maar ik geloof dat we moeten geloven. De achttiende eeuw deed niets dan ontkennen.*³

In het protestantisme ontstond een opwekkingsbeweging, het Réveil genaamd. Het Réveil begon in Genève, waar sinds 1810 een kring van theologiestudenten en jonge predikanten bestond, die zich op intensieve bijbelstudie toelegde. Wie voegde zich in 1817 bij deze Geneefse vriendenkring? De al eerder genoemde Engelse bankier Henry Drummond. Eigenlijk was hij op weg naar het Heilige Land, maar hij bleef in Genève steken. Regelmatig kwam hij met de Zwitsers samen, vierde met hen het Avondmaal en stimuleerde hen om zich af te scheiden en een aparte gemeenschap te stichten.⁴ Het Réveil verspreidde zich over delen van Zwitserland, Duitsland en Frankrijk. Het kwam ook in Nederland op, waar de dichter Willem Bilderdijk de baanbreker werd. Verder behoorden al spoedig tot de Réveilkring de politicus en historicus Groen van Prinsterer, de dichter Willem de Clerq en de bekeerde joden Isaac da Costa en Abraham Capadose. In deze kring leefde sterk de wederkomstverwachting. Aardig is hier te vermelden, dat hun denkbeelden hieromtrent sterk beïnvloed werden door de werken van de straks nog te noemen Edward Irving, de Schotse prediker en theoloog, die grote invloed had op het ontstaan van de Catholic Apostolic Church. Zo schreef Da Costa in juni 1830 aan De Clerq over een van Irvings werken

*(Preliminary Discourse): Ook op mij heeft dit meesterstuk van godgeleerde en Schriftuurlijke wijsheid, kracht en levendigheid een onuitwischbaren indruk gemaakt.*⁵ En op 30 juni 1831 schreef hij aan De Clerq: *In mij is geen kracht. O, die propheeten. Mochten wij dag en nacht knielende en zoekende zijn, om iets van dat verborgen manna deelachtig te worden. Die Irving is wel een uitverkoren vat.*⁶ De zoon van Capadose, Isaac Capadose, vestigde zich later als coadjutor-apostel van de Catholic Apostolic Church in Albury.

De aanhangers van het Réveil zagen helemaal niets in de vooruitgangsgedachte van de Verlichting. Zij zagen alleen maar verschijnselen van decadentie en van een naderende ondergang. In de beroeringen van hun tijd meenden zij de tekenen te zien van de op handen zijnde wederkomst van Christus en het Laatste Oordeel. Waar kwam die wederkomstgedachte vandaan? In het vroege christendom was er al de gedachte dat de verlossing die Jezus Christus door zijn kruisdood tot stand had gebracht nog gecompleteerd moest worden. De voltooiing van de verlossing zou plaatshebben door de wederkomst van Christus. (afb. 4)



afb. 4 De 144.000 verzegelden op de berg Sion

De door verschrikkelijke rampen ingeluide wederkomst zou gevolgd worden door het Laatste Oordeel, waarna het eeuwig durende Koninkrijk Gods zou aanbreken. Op grond van Openbaring 20 was er ook de voorstelling van een duizendjarig rijk, dat vooraf zal gaan aan het einde der tijden. Aan het begin van dit rijk heeft een eerste opstanding plaats van de uitverkorenen des Heren, die tezamen met de nog levende uitverkorenen in de wolken opgenomen zullen worden om met Christus als koningen en priesters in het duizendjarig rijk te regeren. Aan het eind van het duizendjarig rijk vindt een geweldige strijd tussen Satan en Christus plaats. Nu staan alle doden op om aan het

Laatste Oordeel onderworpen te worden. Hierna breken een nieuwe hemel en een nieuwe aarde aan. Het geloof in een duizendjarig rijk noemt men chaliasme (afgeleid van het Griekse 'chilioi', dat 'duizend' betekent).

Na de eerste eeuwen zwakte het geloof in de wederkomst af en werd naar een verre toekomst verschoven. Dit hing samen met de veranderde positie van de christenen, die van vervolgte verschoppelingen tot leden van een staatskerk waren geworden. De verwachting van een eerste opstanding en een duizendjarig rijk werd gespiritualiseerd. Augustinus interpreteerde de eerste opstanding als het nieuwe leven dat met Christus in de wereld gekomen was en het duizendjarig rijk zag hij als de periode die de Kerk zou doormaken tot de wederkomst. Deze opvatting is later opgenomen in de kerkleer.

In tijden van crisis vlamde de wederkomstverwachting echter regelmatig weer op. In zijn boek *The Pursuit of the Millennium* beschrijft Norman Cohn chiliastische bewegingen in de Middeleeuwen.⁷ Hij komt tot de conclusie dat er altijd sprake was van sociale en culturele desoriëntatie. De chiliastische predikers vonden hun aanhang vooral onder de 'rootless poor', het stadsproletariaat, dat ontstaan was door verhuizing van het platteland naar de stedelijke centra van textielnijverheid. Ook na de Middeleeuwen vinden we chaliasme herhaaldelijk terug, in de 19e eeuw bijvoorbeeld bij de darbysten, de adventisten, mormonen, Jehovah's Getuigen en bij de apostolischen.

De sociaal-economische, culturele en politieke desoriëntatie rond 1800 riep een grote belangstelling op voor de profetische bijbelboeken. Men meende in de actuele gebeurtenissen de sleutel te hebben gevonden voor de ontraadseling van de bijbelse profetieën. De godsdienstsociologen die in hun werk de Catholic Apostolic Church noemen, menen dat het bijzondere in de ontstaansgeschiedenis van deze Kerk is dat het in dit geval ging om protest van de sociale bovenlaag. Werner Stark spreekt over reactionair politiek protest tegen de democratie en

met name tegen de Reform Bill.⁸ Volgens J.W. Becker was er daarnaast ook sprake van culturele desoriëntatie als gevolg van de Franse Revolutie.⁹ Wat Becker niet noemt is de culturele desoriëntatie ten gevolge van de Industriële Revolutie. Men was afkerig van de commercialisering en rationalisering van de maatschappij. Men verlangde terug naar een (geïdealiseerde) agrarische, patriarchale samenleving, waarin iedereen zijn vaste plaats had. Bij het begin van mijn lezing bleek al dat in het Testimonium van de apostelen een sterke afkeer van het stadsleven op te merken viel.

In feite zijn er echter geen gegevens om te stellen, dat de Catholic Apostolic Church als geheel tot de sociale bovenlaag behoorde. Dit gaat wel op voor de leidende figuren, maar bijvoorbeeld de gemeente die Drummond stichtte in Albury bestond hoofdzakelijk uit arme lieden.¹⁰ Ook de eerste Schotse gemeenten zullen geen aristocratisch karakter gehad hebben. Het chiliasme kan ook in deze tijd een sterke aantrekkingskracht gehad hebben op de plattelandsbevolking, die ten gevolge van de Industriële Revolutie naar de stad getrokken was. Ook later in de apostolische geschiedenis zou blijken, dat het chiliasme juist ook op sociaal laag geklasseerde bevolkingsgroepen aantrekkingskracht uitoefende.

Tot de sociale bovenlaag behoorde in ieder geval wel de al eerder genoemde Drummond. Hij was een aanhanger van het chiliasme en hij organiseerde van 1826 tot 1830 op zijn landgoed in het plaatsje Albury jaarlijks een conferentie ter bestudering van de profetische geschriften in de Bijbel.¹¹ (afb. 5)



afb. 5 Alburyconferentie

De slotconclusie van deze conferenties was, dat in de Franse Revolutie een aanvang was gemaakt met de in Openbaring voorspelde uitstorting van de fiolen van Gods toorn. De oordelen over de christenheid zouden hun hoogtepunt bereiken in de vernietiging van de zichtbare Kerk en de Staat. Met de we-

derkomst van de Messias zou het duizendjarig rijk aanbreken.¹²

In 1830 vernam de Alburygroep dat in de omgeving van Glasgow mensen genezen waren van ongeneeslijk geachte kwalen en dat zij waren begonnen te spreken in tongen en te profeteren. Het spreken in tongen verdient enige toelichting. Spreken in tongen (of glossolalie) is het uitstoten van onbegrijpelijke klanken, het spreken in een niet bestaande taal. Het spreken wordt begeleid door krampachtige bewegingen van de schouders en het sissen tussen de tanden door. Het is een extatisch verschijnsel, dat onder invloed van suggestie door het onderbewustzijn teweeg wordt gebracht. In de Bijbel is sprake van dit soort verschijnselen op het eerste Pinksterfeest in Jeruzalem na de dood van Jezus (Hand. 2: 1-13) en blijkens een brief van Paulus kwam het ook in de gemeente te Corinthen voor (1 Cor. 14: 1-25). Ook later in de geschiedenis wordt meermalen van het verschijnsel melding gemaakt.

Sommigen beschouwden de genoemde verschijnselen in Schotland als de in 1 Cor. 12 en 14 genoemde gaven van de Heilige Geest, om de uitstorting waarvan vurig gebeden was.¹³ Spoedig daarna deed zich het verschijnsel van spreken in tongen en profeteren ook voor in de Londense gemeente van een van de deelnemers aan de Alburyconferenties, de al eerder genoemde befaamde, charismatische prediker en theoloog Edward Irving, die grote invloed zou uitoefenen in de beginfase van het apostolische Werk.¹⁴ Omdat hij het spreken in tongen en profeteren had toegelaten in de kerkdienst, werd hij door de kerkeraad uit zijn kerk op Regent Square gezet. Het grootste deel van de gemeente volgde hem echter en zo ontstond een afgescheiden gemeente, die als eerste deel zou gaan uitmaken van de Catholic Apostolic Church.

De gedachte vatte post dat de Kerk voorbereid moest worden op de wederkomst des Heren door herstel van haar oorspronkelijke inrichting. Hoopvol zag men ernaar uit dat de Heilige

Geest door middel van profetie mensen zou roepen tot de in Efese 4:11 genoemde ambten van apostelen, profeten, evangelisten en herders - leraren. Deze hoop leek in 1832 in vervulling te gaan, toen de tot de gemeente van Irving behorende Cardale door een profetie van Drummond tot apostel werd geroepen. (afb. 6)



afb. 6 apostel Cardale

Korte tijd later werd ook Drummond tot apostel geroepen. Andere bij profetie geroepen ambtsdragers werden door de twee apostelen gewijd. Aanvankelijk verrichtten zij alleen wijdingen als ze in een soort trancetoestand 'door de Heilige Geest beziel'd waren. Al in 1834 echter gingen ze wijdingen verrichten zonder dat ze in een extatische toestand verkeerden. Tot 1835 werden nog tien apostelen geroepen, die zelfs de profetische gaven van Cardale en Drummond misten. (afb. 7)



afb. 7 de Engelse apostelen

De apostelen werden steeds meer bestuurders, die handelingen verrichtten zonder dat ze daartoe per se door momentane inwerking van de Heilige Geest gedreven werden. De apostelen verwierven het oppergezag over de groeiende organisatie, maar dat ging niet zonder strijd met de andere ambtsdragers en met name de profetisch begiftigden. De Londense raadsvergadering, bestaande uit alle Londense ambtsdragers, stelde in 1839 dat zij het hoogste besluitvormend orgaan was en dat de apostelen de hoogste uitvoerders waren.¹⁵ Cardale riep alle apostelen uit het buitenland terug naar Albury en in 1840 gaven ze een verklaring over het apostelgezag uit, waarvan de aanvaarding als een absolute voorwaarde werd gesteld voor het verder aanblijven van de apostelen. Deze verklaring werd door alle gemeenten geaccepteerd. De Londense raadsvergadering

werd opgeheven en de ambtsdragers werd verboden om nog gebruik te maken van profetische uitspraken die niet eerst door de apostelen en de aan hen toegevoegde profeten waren goedgekeurd. De spanning tussen geest en ambt werd weggenomen door het primaat te geven aan het ambt.

DE CATHOLIC APOSTOLIC CHURCH

De twaalf apostelen namen de taak op zich de christelijke wereld voor te bereiden op de wederkomst des Heren. De christenheid werd verdeeld in twaalf stammen en ieder van de apostelen kreeg een stam als arbeidsterrein aangewezen. Aan vorsten en kerkleiders werd een Testimonium aangeboden, waarin het verval van de Kerk en de heersende anarchie werden toegeschreven aan het feit, dat de Kerk een grote zonde begaan had door het viervoudig ambt uit de begintijd te laten verdwijnen. Maar met het herstel van het twaalfvoudig apostolaat en de aanstelling van profeten, evangelisten en herdersleraren was een begin gemaakt met de wederopbouw van de ene, katholieke (=algemene) en apostolische Kerk. Het Testimonium eindigde met de oproep de door God geroepen te aanvaarden, zich te bekeren en de enige mogelijkheid om aan het naderend oordeel te ontkomen niet te versmaden.

De aanbidding van het Testimonium aan de hoofden der Kerk en der christenheid had geen zichtbare gevolgen. De verkondiging dat het door God herstellde viervoudig ambt was bedoeld voor de gehele Kerk, vond geen gehoor. Zo bleef de door de twaalf apostelen geleide organisatie een aparte Kerk onder de naam Catholic Apostolic Church. Deze Kerk, die spoedig ook in andere landen, met name Duitsland, gemeenten stichtte, ontwikkelde geen eigen leerstelsel. Ze nam de drie oecumenische geloofsbelijdenissen uit de eerste eeuwen van het christendom over.

Een opvallende figuur in de vroege apostolische kring was Roland Baxter, die groot gezag genoot als een bijzonder begenadigd profeet.¹⁶ In 1832 had hij voorspeld dat op 14 juli 1835 de wederkomst zou plaatsvinden. Baxter, van wie men verwacht had dat hij als eerste tot apostel geroepen zou worden, kwam later tot de overtuiging dat hij slachtoffer van begoocheling was geweest en hij trok zich terug. Dit was een zware

slag voor de eerste apostolischen. Men durfde het niet aan zijn profetie voor vals te verklaren en men gaf haar een nieuwe interpretatie. Deze dag werd nu bestemd om de twaalf apostelen officieel af te zonderen voor hun werk.¹⁷

De Amerikaanse sociaalpsycholoog Festinger heeft in samenwerking met enkele anderen een onderzoek gedaan naar de gevolgen van het niet uitkomen van chiliastische voorspellingen. De uitkomst van dit onderzoek was, dat een uit desoriëntatie ontstane chiliastische groepering de wederkomstverwachting niet snel prijsgeeft. De teleurstelling versterkt juist de bekeringsijver. Als men echter steeds opnieuw in zijn verwachtingen teleurgesteld raakt, valt de groep uit elkaar. Of men houdt in theorie aan de verwachting vast, maar men zoekt dan compensatie in nieuwe overtuigingen, nieuwe waarden en gebruiken.¹⁸ In de Catholic Apostolic Church werd die compensatie gevonden in de toenemende betekenis van sacrament, liturgie en hiërarchie. Toen in 1847 een algemene doodsheid in de gemeenten werd geconstateerd, werd het sacrament van de verzegeling ingesteld.¹⁹

Met deze institutionalisering had de Catholic Apostolic Church nog lang kunnen voortbestaan, ware het niet dat een bepaalde opvatting dit in de weg heeft gestaan. De Catholic Apostolic Church groef haar eigen graf door vast te houden aan de overtuiging, dat de twaalf Engelse apostelen niet zouden sterven voordat de Heer zou zijn wedergekomen. Toen de ene na de andere apostel toch stierf, werd het apostelcollege niet aangevuld. Na het overlijden in 1901 van de laatste apostel kon er geen enkele ambtsdrager meer aangewezen worden, waardoor de sterk hiërarchisch ingerichte organisatie afstierf.

Zoals we zullen zien, is de teleurstelling over het uitblijven van de wederkomstverwachting in de afsplitsingen van de Katholiek Apostolische Kerk op andere wijze gecompenseerd. De uiteindelijke variant van die compensatie was dat het Koninkrijk Gods niet meer op een bepaald moment uit de hoogte zou nederdalen, maar tot stand zou komen doordat de Chris-

tusgezindheid langzaam maar zeker in de samenleving de overhand zou krijgen.

We zien hier een interessante parallel met de geschiedenis van het marxisme. Die vergelijking is niet zo vreemd als op het eerste gezicht lijkt, want we kunnen het marxisme beschouwen als een gesecculariseerde heilsverwachting. Aanvankelijk hielden de marxisten officieel vast aan hun revolutieverwachting, terwijl men in de praktijk het socialisme dichterbij probeerde te brengen door vakbonden, sociale wetgeving en algemeen kiesrecht. Toen op een gegeven moment duidelijk werd dat de door Marx voorspelde revolutie maar niet kwam en de praktijk ver afweek van de marxistische theorie, vond de marxist Eduard Bernstein het nodig de theorie aan een revisie te onderwerpen. Het revisionisme ofwel de sociaal-democratie verwierp de revolutietheorie en accepteerde de parlementaire democratie, om langs de weg van evolutie de socialistische heilsstaat te verwezenlijken. Het slechts nog in theorie vasthouden aan en ten slotte loslaten van de revolutieverwachting, is te vergelijken met het vervagen en uiteindelijk achter de horizon verdwijnen van de wederkomstverwachting in de apostolische geschiedenis. In deze vergelijking is het streven het Koninkrijk Gods tot stand te brengen door het uitdragen van de Christusgezindheid de apostolische tegenhanger van het socialistisch streven om via evolutie de socialistische heilsstaat te verwezenlijken.

DE 'NIEUWE ORDENING'; APOSTEL SCHWARZ

Nadat in 1855 en volgende jaren enkele apostelen overleden waren, werden door profeten nieuwe apostelen geroepen. Deze roepingen werden echter door het apostelcollege niet aanvaard. Toen Schwarz, voorganger van de gemeente Hamburg, zich onder de leiding van de door de profeet Geyer tot apostel geroepen Rosochacky plaatste, werd hij door apostel Woodhouse geëxcommuniceerd. De gemeente Hamburg scheidde zich nu af van de Katholiek Apostolische Kerk. (*afb. 8*)



afb. 8 apostel Schwarz

In 1863 werd Schwarz zelf tot apostel voor Holland geroepen en vertrok hij naar Amsterdam om de apostolische boodschap daar te gaan uitdragen. Onder moeilijke omstandigheden werd daar een gemeente gevormd, later ook in enkele andere plaatsen. De eerste in 1848 verzegelden in de Katholiek Apostolische gemeente te Berlijn hadden tot de hoogste sociale kringen behoord. Na de revolutie van maart 1848 was er een grote toestroom van nieuwe leden, die voor meer dan 70% tot de laagste sociale klassen behoorden.²⁰ De filiaalgemeente te Hamburg bestond eveneens uit eenvoudige lieden.²¹ Apostel Schwarz kreeg ook in Nederland zijn volgelingen uit de lagere sociale klassen. Behalve socialisme was ook het chiliasme voor hen aantrekkelijk. Ook de warmte en geborgenheid van de gemeenschap betekenden heel veel voor deze mensen, die te kampen hadden met gebrek, ziekten en kindersterfte. Sociologen hebben er ook op gewezen, dat in religieuze groeperingen van sociaal laag geklasseerden van de sociale nood een morele deugd wordt gemaakt.²² Het volgend verhaal kan dit illustreren. Op een keer reisde herder Bloemers, de latere opziener, naar apostel Kofman in Enkhuizen, om hem persoonlijk deelgenoot te maken van zijn grote zorg over twee

ernstige ziektegevallen in zijn gemeente. Apostel Kofman zei toen geruststellend dat hij zich daar niet zo druk over hoefde te maken, want die zieken konden hoogstens doodgaan. Hij moest zich meer zorgen maken als broeders enige welstand gingen genieten, want dan kwamen ze aan groot gevaar bloot te staan.²³

In de laatste levensjaren van apostel Schwarz ontstond, evenals in de begintijd van het apostolische Werk in Engeland, tussen de apostel en de andere dragers van het viervoudig ambt een strijd om het hoogste gezag, die in het voordeel van Schwarz beslecht werd. De rol van de profeten werd teruggedrongen ten gunste van de positie van de apostel, die van mening was dat de Heilige Geest bij voortduring in de apostelen werkzaam was.

APOSTEL KOFMAN; CHRISTUS ALS APOSTEL

Na het overlijden van apostel Schwarz in december 1895 ontstond een strijd over de opvolging. Hierin speelde niet alleen het conflict over het hoogste gezag een rol, maar ook het door de Duitse apostelen Krebs en Niehaus gepropageerde 'Nieuwe Licht'.

Dit 'Nieuwe Licht' hield in dat men aan het eigentijdse woord van de apostel, door wie de Heilige Geest evenzeer sprak als destijds door de bijbelse apostelen, meer waarde hechtte dan aan het bijbelwoord. Overigens, de veel geuite bewering, recentelijk nog in *De Stroom* van februari j.l., dat apostel Krebs de Bijbel vergeleek met dor hooi en stilstaand putwater is niet geheel correct. Wie de desbetreffende passage in de 'Wachter Sions' van november 1896 leest, ziet dat niet de Bijbel daarmee vergeleken wordt, maar de meningen en inzichten van bepaalde geestelijke verzorgers. Deze meningen berustten op een fundamentalistische bijbelexegese.

De strijd over de opvolging van apostel Schwarz leidde tot de tweede scheuring. In de uit deze scheuring voortgekomen Hersteld Apostolische Zendinggemeente in de Eenheid der Apostelen onder apostel Kofman nam het gezag van de apostel aanzienlijk toe. Als basis voor de geloofsverkondiging kreeg het apostel-



afb. 9 apostel Kofman

woord voorrang boven het bijbelwoord. Het profeteren werd op de achtergrond gedrongen en zou ten slotte een stille dood sterven. Daarmee verdween ook het ambt van profeet. (*afb. 9*) De verkondiging van de wederkomst des Heren werd niet opgegeven, maar had toch aan urgentie en kracht ingeboet. Steeds meer kwam de nadruk te liggen op het belang van het apostelambt. De liefde voor de Heer en de hoop op zijn wederkomst kreeg in de praktijk steeds meer de gedaante van liefdevolle toewijding aan de apostel, die in toenemende mate werd

geïdentificeerd met Jezus Christus. Hiervan getuigen uitdrukkingen als 'Christus in de apostel' en 'Christus als apostel'. In de kring der apostelen versterkte apostel Krebs zijn positie. Vaak werd hij betiteld als 'Eenheidsvader'. Later kwam de naam 'stamapostel' in zwang.

*APOSTEL VAN OOSBREE: 'GOD OPENBAART ZICH ALTIJD
MIDDELS MENSEN AAN MENSEN '.*

In 1910 werd apostel Kofman opgevolgd door apostel Van Oosbree. (afb. 10)

Op 1 april 1862 werd Johannes Hendrik van Oosbree te Amsterdam geboren als eerste en laatste kind van zijn toen 43-jarige moeder. Toen hij 14 jaar was, maakte hij kennis met de Apostolische Zending. Nadat



afb. 10 apostel van Oosbree

apostel Schwarz hem in een persoonlijk gesprek aan de hand van de Bijbel ervan had overtuigd, dat er ook in de tegenwoordige tijd apostelen moesten en konden zijn, werd hij op 16-jarige leeftijd verzegeld. Op 23 juni 1910 werd de toen 48-jarige oudste Van Oosbree in het Concertgebouw te Amsterdam door stamapostel Niehaus tot apostel geroepen. Apostel Van Oosbree bleek een vernieuwer bij uitstek. De schets die ik van zijn gedachtewereld zal geven, heeft betrekking op zijn in de jaren '30 tot rijping gekomen ideeën. Het beeld dat hij van God en van Jezus Christus had, week sterk af van de tot dan toe geldige apostolische geloofsbelijdenis. Hij verwierp de gedachte dat God de almachtige Vader was die kon ingrijpen in Zijn schepping; dat alles onder Zijn leiding plaatsvond en dat niets op aarde buiten Zijn wil om kon geschieden. Hij zag God als een Geest, van wie allerlei geesteswerkingen uitgingen, waarvan de Macht der Liefde het allesomvattend kenmerk was. In het in 1936 gepubliceerde geschrift *Fundamentele Grondslagen des Geloofs* stond dat *de groote 'Macht der Liefde' de Schepper en Onderhouder aller dingen is, die met den verzamelnaam God aangeduid en aangesproken wordt.*

Het centrale punt in zijn denken was zijn overtuiging, dat God

zich in woord en handeling uitsluitend via mensen kon openbaren. Een menigmaal herhaalde uitspraak was: *God openbaart zich altijd middels mensen aan mensen*. Deze overtuiging was voor hem het belangrijkste onderscheid tussen apostolischen en alle andere in God gelovenden.

Ook het beeld dat de apostel had van Jezus was zeer onorthodox. Jezus was in zijn visie niet Gods Zoon die naar de aarde gekomen was om de mensheid te verlossen van de zonde. De grote betekenis van Jezus lag niet in zijn kruisdood, waarmee hij de mens met God verzoend zou hebben. Jezus was een mens in wie de van God uitgaande verlossende en heilbrengende Christusgeest als eerste woning had gevonden. Die Christusgeest had in Jezus, een mens als ieder ander, alle verleidingen en kwade aanvechtingen overwonnen en uiteindelijk had in hem de Liefdemacht Gods in volle glorie getriomfeerd. De apostel noemde Jezus met nadruk de 'Eersteling'. Hij was geen eenling, want na het heengaan van Jezus moest die Christusgeest tijdovereenkomstig in anderen inwoning vinden. In de tegenwoordige tijd vond de Christusgeest zijn belichaming in de Verschijning Gods als apostel. Maar ook het volk Gods was geroepen die Christusgeest tot gestalte te brengen. Het ging niet, zoals hij zo vaak zei, om het geloof *in* Jezus, maar om het geloof *van* Jezus. En met het geloof van Jezus bedoelde hij het geloof geroepen te zijn om de Macht der Liefde tot gestalte te brengen.

Hoe kwam apostel Van Oosbree aan deze vernieuwende denkbeelden? Zijn opvatting over de betekenis van de Bijbel moet hiervoor de grondslag geweest zijn. Hij beschouwde de Bijbel niet als de Openbaring van God, maar als de in de loop van vele eeuwen tot stand gekomen schriftelijke neerslag van gedachten en ervaringen van mensen. Hij beseftte dat de evangeliën vele jaren na de dood van Jezus tot stand gekomen waren en kritisch gelezen moesten worden. Daarom zei hij menig-

maal: *Verbind u toch aan de zin der dingen*. Wellicht is apostel Van Oosbree beïnvloed door de in de 19e eeuw opgekomen historische tekstkritiek, die een nieuw licht had geworpen op de ontstaansgeschiedenis en de structuur van de Bijbel. Is apostel Van Oosbree beïnvloed door moderne theologen? Ik heb via zijn enige nog levende dochter en twee kleindochters geprobeerd te achterhalen wat voor boeken hij las. Maar dit leverde vrijwel niets op. Het enige wat zijn dochter me kon vertellen was dat hij Kierkegaard las, in wiens denkbeelden hij zich overigens, volgens haar zeggen, niet kon vinden. Verder vertelde ze dat hij soms naar lezingen van het bijbelgenootschap ging. Dat genootschap was gevestigd aan de straat in Amsterdam die Rusland heet. Dan zei hij weleens tegen zijn dochter: *Corry, ga je mee naar Rusland?*

Geloofde apostel Van Oosbree nog in de wederkomst? Het is moeilijk een helder beeld te krijgen van zijn opvattingen daarover. Dat is niet verwonderlijk, want zelf gaf hij toe niet goed te weten, hoe hij die wederkomst moest zien. Menigmaal zei hij dat de menselijke geest alles onderzocht, zelfs de diepten Gods. Maar hij erkende dat er zaken waren zoals de wederkomst, die voor het menselijk verstand niet te vatten waren. De gedachte dat de Heer zou wederkomen op de wolken des hemels noemde hij een kinderlijke voorstelling. Met de wolken werden volgens hem geen waterwolken, maar de wolken der geloofsgetuigen bedoeld, waarvan gesproken wordt in Hebreëen 12: 1. Die getuigen waren de uitverkorenen die de Heer zouden vergezellen. De uitverkorenen die nog niet ontslapen waren, zouden dan de Heer tegemoet gaan in de lucht. Maar met die lucht werd niet de dampkring bedoeld, maar de geestessfeer waarin de voorgenganen opgenomen waren.²⁴

Ook uitte apostel Van Oosbree zich weleens op zo'n manier dat men zou kunnen veronderstellen, dat hij de wederkomst niet als een gebeurtenis op een bepaald moment zag, maar als een

proces. Op een vrijdagavondvergadering zei hij eens: *Ook is er gezegd dat niet allen zouden ontslapen, maar in een punt des tijds veranderd zouden worden en den Heer in de lucht tegemoet gevoerd zouden worden. Wij zullen het de mensen niet kwalijk nemen dat zij naar de lucht gingen kijken, maar wij zullen nuchter zijn. God zij dank kunnen wij begrijpen dat alles langs wegen van evolutie gaat, langzaam maar zeker.*²⁵

In de jaren dertig lijkt zijn wederkomstverwachting acuter te worden, o.a. door het aan de macht komen van het nationaal-socialisme in Duitsland en de toenemende oorlogsdreiging. Zonder namen te noemen liet hij doorschemeren dat hij het nationaal-socialisme verafschuwde en Hitler als de Antichrist zag.²⁶

Maar hoe zijn opvattingen over de wederkomst ook waren, of hoe ze in de loop der tijd ook wisselden, één ding staat vast. Centraal in zijn denken over de wederkomst stond in ieder geval weer de rol van de mens zelf, in dit geval de rol van het Godsvolk.

Om zijn denkbeelden hieromtrent duidelijk te maken, moet eerst uiteengezet dat de apostel de mens zag als een levensgeest, die komend uit de sferen der geesten op aarde een tijdelijke, stoffelijke omhulling aannam. Die levensgeest kwam van God en was dus van oorsprong rein en goed. Bij het aannemen van het stoffelijk lichaam werd die geest, via de vader en moeder, besmet door andere geesten.²⁷ Want er waren ook kwade geesten die uitgingen van de duivel, de god van de aarde, de vorst der duisternis. Dit waren de geesten van moordzucht, haat, jaloezie, hoogmoed, onbarmhartigheid. Deze waren vijandig aan de geest van God die zich openbaarde in liefde, barmhartigheid, vergevensgezindheid, onbaatzuchtigheid. Alle geesten, zowel goede als kwade, probeerden woning te vinden in mensen om zich door hun woorden en daden te kunnen openbaren.

Jezus was een gewoon mensenkind, maar ook de incarnatie van des Heren Geest. Hij had tijdens zijn leven alle boze

geesten in zichzelf overwonnen. De uitroep aan het kruis *Het is volbracht* sloeg op de definitieve overwinning op deze boze machten. Het was de triomf van de geest over het vlees. Daardoor kon hij na de dood naar believen zijn stoffelijke omhulling aannemen en weer afleggen, zich aan zijn discipelen vertonen en weer uit het zicht verdwijnen.

Wat was nu het bijzondere van het Godsvolk? De Geest Gods zocht degenen die al voor de grondlegging der wereld voorbestemd waren om te dienen als verlossers van de mensen, waarin satanische geesten inwoning hadden gevonden. Bij de verzegeling of eigening vond God, onze Vader, Zijn eigendom terug en vond de ziel haar Bezitter en rechtmatige Eigenaar terug. De levensgeest kreeg daarmee het burgerrecht van de stad Gods, het erfrecht als een kind van God en werd gedoopt met de Heilige Geest. Na de eigening begon de voorbereiding op hun toekomstige verlossingswerk door in voortdurende strijd met de kwade machten meer en meer de eigenschappen van het wezen Gods te beworstelen. Deze strijd kon nu met meer succes gevoerd worden, doordat de geëigende nu beschikte over de kracht van de Heilige Geest. De roeping van het volk Gods was het beeld van de Zoon Gods gelijkvormig te worden en evenals de Zoon des mensen te dienen als het zout der aarde.

Het geloof in hun roeping, dat door de boze machten voortdurend op de proef werd gesteld, vond z'n vaste uitgangspunt in de erkenning van de apostel als de Verschijning Gods, de schakel die hen met God verbond.

Aan het eind van het aardse leven ging de geest van de mens weer terug naar de sferen der geesten. Daar werden ze dan opgenomen in het Christusrijk, het kernrijk onder alle geestesrijken. Daar verrichtten zij hun verlossingswerk en bereidden zich verder voor op de tijd van de wederkomst. Dan zouden zij net zoals Jezus Christus over het vermogen beschikken om het lichaam naar believen aan te nemen en weer af te leggen. En ze zouden samen met de Heer als koningen en priesters rege-

ren over de aarde, van zee tot zee, zo wijd men volken kent. Het juichen der verlost en zou hun loon en vreugde zijn. Als voorbeeld van de zienswijze van apostel Van Oosbree citeer ik een uitspraak door hem gedaan op 1 april 1945, vandaag precies 55 jaar geleden. Het was tijdens de samenkomst in de gemeente Bussum ter viering van zijn verjaardag, die zijn laatste zou blijken te zijn.

Over de wederkomst zei hij toen: *Hoe langen tijd ik nog onder Ulieden mag zijn, ik weet het niet; of het een dag, dan wel 5 of 10 jaar is, of dat ik in 't geheel niet van de aarde behoef te verdwijnen, ik laat het over aan de leiding Gods, die alles op Zijn tijd doet geschieden. Moet ik echter morgen heengaan, dan zeg ik: 'Vader! In Uw handen beveel ik mijnen geest.' Ik leg dus alles - het een zowel als het ander - rustig in Gods hand. Waar ik mijn geest wel aan bind, dat is het feit, dat er eenmaal een tijd komt (en wie weet hoe spoedig) dat de beloften Gods aan ons vervuld zullen worden; o.m. ook de belofte, dat de waarachtig Opgestane, Jezus de Christus, onze Heer en Eersteling, met de voor Zijn rijk voorbestemden - de 'duizenden der heiligen' - zal wederkomen. Hoe en op welke wijze dat geschieden zal, weet ik niet; dat wacht ik af, dat komt wel op Gods tijd. Wel komt het er op aan, of wij gelooven kunnen, dat de beloften Gods uiteindelijk vervuld zullen worden, hoe dan ook. Tot die beloften behoort o.m. ook dat wij, die door den doop een plant met Christus geworden zijn, Hem den Eersteling gelijkvormig zullen zijn, dus ook daarin, dat wij, evenals Hij na de opstanding, macht zullen hebben, het lichaam aan te nemen en af te leggen al naargelang de omstandigheden dat nodig maken, dus: een heerschen van den geest over de stof.*²⁸

Typerend voor de opvattingen in die tijd is het lied dat nu voor u gezongen zal worden. Het begint met de woorden: *'k Zal met Jezus in Zijn rijk, eens in wezen Hem gelijk, mogen dienen tot verlossing en tot heil.*

De nieuwe denkbeelden van apostel Van Oosbree wekten verontrusting bij bepaalde verzorgers in Nederland en bij het apostelcollege in Duitsland. De voornaamste grief was, dat naar hun oordeel apostel Van Oosbree zichzelf in de plaats van Jezus stelde.

Apostel Van Oosbree was echter geenszins van plan zijn denkbeelden op te geven en hij hield de touwtjes stevig in handen. Hij was een liefdevolle, vaderlijke, maar ook autocratische figuur. Niet voor niets stond in de *Fundamentele Grondslagen des Geloofs* dat het apostolische Werk een eenhoofdige leiding had en een theocratie was.

De onwrikbaarheid van zijn overtuigingen bleek bijvoorbeeld toen hij in 1938 een diepgaand meningsverschil kreeg met de kring van districtsverzorgers. In dat jaar ging de apostel samen met opziener Jochems en alle oudsten naar een samenkomst in Düsseldorf, waarin apostel Dach in verband met zijn leeftijd en gezondheidstoestand in de rust gezet werd. Al op de terugweg naar Nederland ontstonden discussies tussen de apostel enerzijds en de overigen anderzijds over de vraag, of het wenselijk was om verzorgers in verband met hun vergevorderde leeftijd in de rust te zetten. De apostel meende dat een aanwijzing tot verzorging geen functie was die je kon neerleggen. Het was een opdracht waarmee je hele wezen versmelten moest en die



afb. 11 apostel van Oosbree

je in je hele verdere leven had waar te maken. De onenigheid hierover hield maandenlang aan, maar uiteindelijk werd het standpunt van de apostel door de oudsten (behalve door opziener Jochems en oudste Van Asperen) aanvaard.²⁹ De apostel zou ook zelf zijn standpunt in praktijk brengen en tot de dood toe zijn taak vervullen. Het

merkwaardige was dat de apostel door de jaren heen verschillende malen de wens en de verwachting had uitgesproken tot zijn 85^{ste} jaar te leven en apostel te zijn. Als deze verwachting was uitgekomen zou hij tot 1947 zijn blijven leven en werken.

(afb. 11).

In januari 1939 wees de stamapostel in een dienst te Amsterdam de orthodox denkende opziener Jochems als hulp-apostel aan. De bedoeling was dat deze alles zou doen om het apostolische Werk weer in het rechte spoor te krijgen en dat hij apostel Van Oosbree zou opvolgen na diens op afzienbare termijn te verwachten overlijden.

Na het overlijden van apostel Van Oosbree op 20 maart 1946 bleek dat hij in een testament oudste L. Slok tot opvolger had aangewezen. Volgens de geldende statuten werd een apostel echter benoemd door de stamapostel. Toen op tweede paasdag 1946 oudste Slok tot apostel was geroepen, ging de stamapostel daar niet mee akkoord.

APOSTEL I SLOK; DE EIGENTIJDSE CHRISTUS

We zijn nu toegekomen aan een periode die velen van de hier aanwezigen zelf bewust hebben meegemaakt. Dit maakt het moeilijker om er onbevangen op terug te kijken. De verleiding kan groot zijn om uit nostalgie deze bewogen pionierstijd en de daarop volgende periode van verinniging te idealiseren. Een historisch onderzoek mag, zoals ik al aan het begin gezegd heb, niet de bedoeling hebben om te idealiseren noch om af te breken. Het gaat er om te begrijpen wat er gebeurd is. We horen nogal eens de gevleugelde uitspraak: *Dat alles was goed voor die tijd*. Deze uitspraak impliceert dat het altijd ging zoals het moest gaan, dat er nooit verkeerde beslissingen werden genomen, dat het niet anders had gekund en dat het geen zin heeft er verder over na te denken. Deze uitspraak volgt nooit op een zorgvuldig, kritisch onderzoek, nee, hij wordt op voorhand gedaan. Het ontslaat ons dan van de taak om dat kritische onderzoek te verrichten. Want we zijn toch wel een beetje bang dat we dan tot de conclusie zouden kunnen komen, dat bepaalde ontwikkelingen uit het spoor zijn gelopen en dat onze eigen houding achteraf moeilijk te begrijpen is. Maar wie de fouten uit het verleden niet onder ogen wil zien, zal er ook niet van kunnen leren. Het verleden moet verwerkt worden, anders kan het als een molensteen om onze nek blijven hangen. Om een recente uitspraak van de paus aan te halen: we moeten ons geheugen zuiveren. Als we een onderzoek van het recente verleden angstvallig ontwijken, zullen we het heden niet in het juiste historisch perspectief kunnen zien en zal ook het uitzicht op de toekomst niet helder worden.

Dit gezegd hebbende, ga ik het waagstuk aan om de grote lijn in de apostolische geschiedenis ook door te trekken in de laatste halve eeuw.

Na 1946 brak voor onze tak van het apostolische Werk weer een geheel nieuwe fase aan. Een fase die in historisch perspec-

tief gezien toch ook weer verrassend veel continuïteit met de voorgaande fase vertoont.



afb. 12 apostel L. Slok

De jonge apostel L. Slok ging vastbesloten verder op de weg die zijn voorganger ingeslagen was. (afb. 12)

Had apostel Van Oosbree al afstand genomen van het beeld van de almachtige God, die buiten de mens om kon ingrijpen in Zijn schepping, zijn opvolger brak radicaal met dit godsbeeld. Het beeld van God als een Wezen buiten en boven de schepping en tegenover de mens als een nietig en zondig schepsel, verwierp hij als een heilloos dualistische opvatting, waardoor de mens niet aan zijn ware bestemming kwam. De onhoudbaarheid van het geloof in deze almachtige God, buiten wiens wil om niets op aarde kon geschieden, was alleen maar bevestigd door de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog. Hoe kon men na Auschwitz geloven dat deze almachtige God een god van liefde was? *Er is geen God der wrake, Hij is er nooit geweest*, zongen we in die tijd in een cantate.

De apostel zag God als een onpeilbare scheppingskracht, die omhoog worstelend zichzelf gestalte gaf en zich in de mens als Liefdemacht wilde openbaren. God wilde tot steeds schoner zelfverwerkelijking komen in de mens, zodat Gods vriendelijk aangezicht te zien zou zijn in het menselijk gelaat.

De apostel geloofde in de mogelijkheden van de mens. Dit lag in de lijn van het geloof van de Verlichting in vooruitgang, dat halverwege de 19e eeuw een nieuwe impuls had gekregen door de evolutietheorie van Darwin, die de gedachte van ontwikkeling en vooruitgang verbreed en versterkt heeft. Maar er was dan wel sprake van wetenschappelijke, technische en materiële vooruitgang, in de onderlinge menselijke verhoudingen was een opstijgen naar een hoger, goddelijk niveau uitgebleven. De apostel wees altijd op de in de wereld welig tierende baatzucht, afgunst, haat en vijandschap. Dit kwaad werd niet veroorzaakt

door satan, maar het kwaad zat nu eenmaal in de mens. De verlossing daarvan kon niet door een bovenaards gebeuren plaatsvinden. Er was een beslissende doorbraak in de gezindheid van mensen nodig, die alleen Christus teweeg kon brengen. De apostel zei daarvan: *Zonder Christus in ons leven zijn wij niet meer dan een geciviliseerde oermens, met een dun laagje vernis van opvoeding, fatsoen en beschaving.*³⁰

Eigenlijk zien we hier weer een residu van het pessimisme dat ten grondslag lag aan de wederkomstverwachting. Maar we zouden de wereld alleen kunnen verbeteren als we begonnen bij onszelf. Steeds weer echter werden we bepaald bij ons tekortschieten in de realisering van onze levensbelofte en dan zochten we de plaats van ontkoming, de vrijspraak die de apostel ons bood. Dit kweekte een gevoel van diepe afhankelijkheid.

Maar de doorbraak van de Christusgezindheid leek toch, in ieder geval bij het Godsvolk, in het verschiet te liggen. De broeders en zusters hadden na 1946 het opwindende gevoel dat ze werden binnengeleid in een nieuwe gedachtewereld. Toch sloten deze gedachten aan bij de denkbeelden die al door apostel Van Oosbree ontwikkeld waren en ze werden in goedeels oude bewoordingen geformuleerd. De apostel sprak over de eertijds gedane beloften Gods, die vanouds in het apostolische Werk centraal stonden. Het ging er nu echter om deze beloften in eigen leven waar te maken. Op het Jeugdappel 1950 bracht de apostel dit als volgt onder woorden: *In de oude gedachtenwereld laat men alles aan de Heer over. 'De Heer zal voorzien', zo staat het in het banier van de oude gedachtenwereld. Wij stufferen dat niet uit, doch zetten er een komma achter, en wij vervolgen: 'maar ik moet het doen!' Dan krijgen de oude uitspraken in verleden tijd een heel andere betekenis, lieve jonge mensen, dan is iedere belofte Gods een opdracht. (...) Er is een belofte Gods, waarin de Geest Gods - natuurlijk door een mensenmond - reeds jaren geleden heeft gezegd: 'Ik kom weer.' Dan gaan wij niet op een luie stoel zitten en dan*

gaan wij niet op ons bijbels rustbedje liggen wachten, wanneer het de Heer belieft om dat woord in vervulling te laten gaan. Neen, maar dan zetten wij achter: 'Ik kom weer!'; een komma en plaatsen er dezelfde woorden weer achter, namelijk: 'maar door mij wil Hij verschijnen.'³¹

De broeders en zusters werden doordrongen van de roeping de Christusgezindheid uit te dragen, maar dit werd niet langer gezien als voorbereiding op de taak in een hiernamaals of in een duizendjarig vredesrijk. De verwachting van de wederkomst des Heren als een bovennatuurlijk gebeuren werd geheel losgelaten. Het Koninkrijk Gods zou niet uit den hoge neerdalen, maar lag besloten in de harten van mensen. Het moest echter losgemaakt worden uit de bindingen van baatzucht, machtsbegeerte, jaloezie en wantrouwen. Dan zouden de schoonste eigenschappen Gods als barmhartigheid, mildheid, vergevingsgezindheid, onbaatzuchtigheid tot ontplooiing gebracht kunnen worden.

Het elan en de pioniersgeest van die tijd komt mooi tot uiting in het nu volgende lied *Vooruit pioniers*.

De pioniersgeest die uit dit lied spreekt, werd nog aangewakkerd door de gebouwen nood, die ontstond na de definitieve uitspraak in april 1951 van de Hoge Raad in het sinds 1946 gevoerde rechtsgeding, waardoor we bijna alle materiële bezittingen kwijtraakten. Dit verlies, dat een geweldige stimulans betekende voor de offervaardigheid, de inzet en de saamhorigheid, kan achteraf als een 'blessing in disguise' beschouwd worden.

In 1951 was ook de breuk met de stamapostel en het apostelcollege definitief geworden. De apostel hoefde nu op geen enkele wijze meer rekening te houden met hun opvattingen. Ook de door apostel Van Oosbree opgestelde *Fundamentele Grondslagen des Geloofs* werden niet langer gehanteerd als geloofsbelijdenis en evenmin vervangen door een ander document. In Het Apostolisch Genootschap, dat op 28 december 1951 officieel werd opgericht, gold geen enkele andere bron

van gezag meer dan het woord van de apostel. Hij was de eigentijdse Mond Gods, zoals Jezus dat voor zijn tijd was. Niet de door de Vader uitgezonden Zoon Gods, maar de hoogste verschijningsvorm van God als mens, als vrucht van eeuwen worsteling.

De laatste stap in het steeds verder opvoeren van het belang van de apostelplaats werd gezet met het aannemen van de Christusnaam. Apostel Van Oosbree had er met nadruk op gewezen dat de naam 'Christus' niets anders betekende dan 'gezelfde'. Daarmee kon deze naam in principe een ruimere toepassing krijgen. Apostel Van Oosbree achtte zichzelf de eigentijdse belichaming van de Christusgeest, maar ging niet zo ver zichzelf de Christus te noemen. Zijn opvolger zette die stap wel. In de historische beeldvorming heeft zich bij sommigen het idee vastgezet dat niet apostel Slok zelf die naam heeft aangenomen, maar dat anderen hem die hebben gegeven, of zelfs hebben opgedrongen. Oudste Elberts wordt de hoofdrol hierin toebedacht. Hij zou in steeds grotere aanbidding over de apostel gesproken hebben en ten slotte de eerste geweest zijn die - op tweede paasdag 1952 - de apostel in het openbaar de Christus van deze tijd had genoemd. Dit beeld is aantoonbaar onjuist. In de loop der tijd ging de wijze waarop de apostel zelf schreef en sprak over zijn plaats en functie steeds meer in de richting van de Christusnaam. In de Weekbrief van 17 juni 1951, enkele weken na de definitieve uitspraak van de Hoge Raad, schreef de apostel onomwonden over de begenadiging *geboren te mogen zijn in een periode van doorbrekend Licht omtrent de Hoogste Levenszin, in een omgeving die een Ontmoeting met de Christus-Gods, onder het pseudoniem 'Apostel' mogelijk maakte.*³² Veertien dagen later schreef hij: *...het Mensenkind dat te voorzien heeft in deze levensgewichtige Goddelijke aanwezigheid en werkzaamheid (...) is de ChristusGods onder de mensen, door ons met de naam Apostel aangeduid, en hij noemde in dezelfde Weekbrief de Grote Nazarener de eer-*

ste Christus-Gods.³³ Vanaf die tijd werd de betiteling 'Christus-Gods' voortdurend gebruikt, later vervangen door 'Christus'. Volledigheidshalve moet ik erbij vermelden dat twee keer eerder de apostel door een ander al feitelijk Christus genoemd was. Op 21 augustus 1950 zei oudste Scheeper in de Apollohal te Amsterdam: *Alle eeuwen door is er geweest: de roep naar Christus, d.w.z. de roep naar de verhoogde mensenzoon. Wij kennen hem in onze Apostel.*³⁴ En opziener Schurink schreef in de Weekbrief van 5 november 1950 over de apostel als de tijd-overeenkomstige Christus.³⁵

In ieder geval is de opvatting onjuist dat de Christusbenaming de apostel opgedrongen zou zijn. Het was zijn volle overtuiging dat hij de Christus van heden ook inderdaad was. Trouwens, als hij bezwaren had gehad tegen die benaming was één woord van hem genoeg geweest om hieraan een eind te maken. Hij wilde ook niet slechts Christus zijn voor de broeders en zusters alleen, maar voor de hele mensheid. Na zijn bezoek aan Indonesië zei hij dat zijn blik nu zo was verruimd, dat hij voortaan niet uitsluitend aan de dertigduizend geloofskinderen kon denken, maar in hen de miljoenenmassa voor ogen zou stellen.³⁶

Het gebruik van de Christusnaam door de apostel was niet bevorderlijk voor de externe communicatie, want het kon bijna niet anders dan bevreemdend en aanstootgevend voor de buitenwereld zijn. Maar er waren meer bezwaarlijke kanten.

De christologie van de apostel was van een heel specifiek karakter. Zijn visie op de betekenis van Christus heeft verstrekkende consequenties gehad voor de relatie tussen de apostel enerzijds en de broeders en zusters anderzijds. Was het dualisme tussen de mens en God via de voordeur verdwenen, via de achterdeur kwam dit dualisme weer naar binnen. Nu was het een dualisme tussen de *mens en Christus*.

Weliswaar had het Godsvolk ook de taak de Christusgezindheid uit te dragen, maar het verschil tussen de verantwoorde-

lijkheid van de apostel en die van het Godsvolk voor de uitvoering van deze taak was niet gradueel, maar principieel van aard. In de apostel hadden we 'het aanrakingspunt met de Eeuwige', 'het levend altaar'. De apostel was de 'Zielsbruidgom' en het Godsvolk 'de bruid'. De apostel was 'de zaaier', het Godsvolk 'de akker'. De apostel was de 'gans andere van hetzelfde'. Het dualisme verried zich ook in het spreken over God als over de Eigenaar en de mens als Zijn eigendom. Hier kwam het oude beeld van een volkomen transcendente God weer terug. De verhouding eigenaar-eigendom werd zelfs zo ver uitgewerkt, dat de apostel op een gegeven moment stelde dat men bij eigening en confirmatie de apostel erkende als de Eigenaar, die terwille van het Godswerk zijn rechten op ons kon doen gelden.³⁷

De apostel was er heilig van overtuigd, dat ieder zich slechts de Christusgezindheid kon eigen maken door hartensovergave aan de Man Gods. Alleen door zielsversmelting met de eigentijdse Christus kon men tot veredeling van het eigen zielenleven komen.

Deze christologie werd ook op Jezus van Nazareth toegepast. In deze visie stond in het optreden van Jezus niet de verkondiging van het Koninkrijk Gods centraal, maar zijn eigen persoon als belichaming van het Vaderwezen Gods. Ter staving van deze opvatting werden aan Jezus toegeschreven uitspraken aangehaald als: *Ik ben de weg, de waarheid en het leven (Joh. 14: 6), en: Wie mij gezien heeft, heeft de Vader gezien (Joh. 14: 9), en: Ik ben het brood des levens; wie tot Mij komt zal nimmermeer honger en wie in Mij gelooft, zal nimmermeer dorsten (Joh. 6: 35)*. Jezus zou van zijn discipelen ook een onvoorwaardelijke overgave aan hem als persoon gevraagd hebben. Menigmaal werd daarvoor de passage aangehaald die volgde op de zojuist geciteerde uitspraken, waarin verteld wordt dat vele van zijn discipelen deze woorden hard vonden en zich van hem afkeerden. Jezus zeide dan tot de twaalven: *Gij wilt toch ook niet weggaan? Simon Petrus antwoordde*

Hem: Here, tot wien zullen wij heengaan? Gij hebt woorden van eeuwig leven; en wij hebben geloofd en erkend dat Gij zijt de Heilige Gods (Joh. 6: 67- 69). Wie deze bijbelpassage in zijn geheel leest, merkt overigens op dat Jezus niet alleen over zichzelf als het brood des levens sprak, maar ook over het eten van zijn vlees en bloed en over zijn hemelvaart. Ook ontbreekt het lidwoord 'de' voor de zinsnede 'woorden van eeuwig leven'. Al deze teksten komen uit het Johannesevangelie, dat sterk afwijkt van de andere drie en dat een hoog theologisch gehalte heeft. De geloofwaardigheid van dit beeld van Jezus zou trouwens tegenwoordig moeilijk vol te houden zijn na alles wat in de laatste decennia bekend geworden is door de onderzoekingen van de joodse achtergrond van Jezus en uit de Dode Zeerollen en de Nag Hammadi geschriften.

De aanbidding van de apostel als hoogste openbaring Gods als mens leidde ertoe dat de woorden 'God' en 'apostel' zo door elkaar heen werden gebruikt, dat onbedoeld een identificatie van God en apostel kon ontstaan. Talrijke liedteksten uit die tijd zijn daar een voorbeeld van.

Een officiële geloofsbelijdenis die tot dogmatische verstarring kon leiden, had plaatsgemaakt voor het woord uit de Mond Gods van vandaag. Dat woord had een absolute geldingskracht, die geen ruimte bood voor ook maar de geringste mate van twijfel of kritische overweging. In de loop der tijd werd de eis van hartensovergave steeds absoluter. Het is een bekend verschijnsel dat hoe langer iemand op een eenzame leiderspositie zit, hoe absoluter vormen zijn gezagsuitoefening aanneemt.

Hoe kunnen we deze ontwikkelingen in de periode 1946- 1984 verklaren? Ik noem kort enkele elementen die in de verklaring een rol kunnen spelen. Let wel: een poging tot verklaring impliceert nog niet per se een poging tot rechtvaardiging. In de eerste plaats is daar dan toch weer de wederkomstver-

wachting. In zekere zin was die verwachting nu vervuld. Christus was inderdaad wedergekomen en wel als de eigentijdse Christus, geboren uit de schoot van het Godsvolk. Dit heilsfeit woog meer dan genoeg op tegen het verloren gaan van oude geloofswaarheden als een leven na de dood, een wederzien met de schare van ontslapen vrienden en de uitverkiezing om als koningen en priesters te mogen dienen in het duizendjarig vredesrijk.

We kunnen ons afvragen of deze revolutie in het denken zich had kunnen voltrekken zonder het onbegrensde vertrouwen dat men in de leiding van de apostel had. Dit heeft wellicht voorkomen dat er in die tijd een totale geestelijke desoriëntatie ontstond.

De eis van totale overgave aan de apostel kan verklaard worden door de aanbidding en onvoorwaardelijke trouw die de apostel zelf altijd voor apostel Van Oosbree gekoesterd had. De dramatische gebeurtenissen rond Pasen 1946 schreef hij vooral toe aan het feit dat dit niet van alle broeders in de kring rond de apostel gezegd kon worden. Zijn grote angst was dat bij de volgende apostelwisseling weer, zoals hij zei, 'bloed zou vloeien'.

Dan is er verder de unieke persoonlijkheid van de apostel. Hij was een zeer charismatische figuur, wiens liefdevolle uitstraling voor velen onweerstaanbaar was en een sterke wederliefde oproep. Hij had ook een visionaire geest en was een begaafd spreker, die volle zalen wist te begeisteren.

Er zijn ook verklaringsfactoren te vinden in de toen heersende tijdgeest, de toenmalige maatschappijstructuur en de sociale samenstelling van de apostolische gemeenten. De cultuur en de samenleving werden tot ver in de jaren zestig gekenmerkt door patriarchale verhoudingen en een sterk normerende moraal.

Verder was er het lage scholingsniveau van de overgrote meerderheid van de broeders en zusters, dat niet bevorderlijk was voor de ontwikkeling van een kritische zin. De schaars aanwezige kritische geesten namen waarschijnlijk de claim

van de apostel op de woorden des eeuwigen levens en de eis van totale overgave aan zijn persoon op de koop toe. Die claims klopten niet met hun wereldbeeld en maatschappelijk inzicht. Maar ze legden die claims zoveel mogelijk naast zich neer, omdat ze hun plaats in het Werk en het daaruit voortvloeiende levensgeluk niet op het spel wilden zetten. Het relativeren of negeren van die claims kan gezien worden als een oplossing van wat de psycholoog Festinger cognitieve dissonantie heeft genoemd.

TIJD VAN VERINNIGING EN VERSTILLING

In de jaren zestig kwamen vele jongeren in verzet tegen wat zij zagen als burgerlijke bekrompenheid, consumentisme en regentenmentaliteit. Ze wilden ruimte voor eigen inbreng en het ontplooiën van de eigen identiteit. Over het begrip democratie hoefden wij echter ons hoofd niet te breken, want, zo zei de apostel op de nieuwjaarsbijeenkomst 1971, *wij zijn vandaag in de theokratische regering van dit Werk volkomen gelukkig.*³⁸ *(...) Apostolischzijn houdt in dat wij onvoorwaardelijk de Man Gods als onze Eigenaar erkennen.*³⁹

Het conflict spitste zich toe op haardracht en kledingstijl. *Dat sommige van onze jonge mensen met een warrige haardos, die niet om aan te zien is, in onze lokalen worden gevonden, vindt z'n oorzaak in de te tolerante houding van de ouders en de Voorganger.(...) In het Heiligdom past geen broekpak of slobbertrui.* En tegen de verzorgers: *Het gaat om uw te grote tolerantie. U hebt hen maar voor de keus te stellen zich te kleden en te gedragen naar de Norm die de Man Gods daarvoor geeft, of uit dit Werk te verdwijnen.*⁴⁰ Na zeer geëmotioneerde confirmatiediensten in 1971 te Utrecht en Rotterdam deed de apostel een oproep aan ieder die zijn norm niet wenste te aanvaarden om het Werk te verlaten. In 1973 laaide het conflict opnieuw op. Het dragen van lange haren en korte rokken werd voor de apostel steeds meer een bewijs van gebrek aan erkenning en liefde voor de Man Gods. Op 30 maart maakte de apostel in de kring van districtsverzorgers duidelijk dat zijn geduld op was. Als zij niet van harte wilden meewerken om deze verschijnselen van verloedering uit te bannen, zou hij zijn taak neerleggen. Op 1 april daaraanvolgend (alweer die datum) werden eigening en confirmatie voorlopig stopgezet totdat *er meer overtuiging in het Apostelhart zou zijn omtrent de ernst en de belangrijkheid van de heilige Heilshandeling der verzegeling voor het Christusrijk. In het bijzonder ook het besef Eigendom Gods te zijn.*⁴¹ Opnieuw werd degenen die zich niet

aan de norm van de apostel wensten te houden, aangeraden het Werk te verlaten. Het gevolg was dat ruim achthonderd broeders, zusters en jonge mensen het genootschap verlieten. Ook het aantal toetredingen liep in deze periode sterk terug.⁴²

Na deze crisis en na een ernstige ziekte van de apostel ten gevolge van een door verkeerde dosering optredende medicijnvergiftiging, brak er een periode van verinniging en van naar binnen gekeerd zijn aan. Liefde en aanhankelijkheid jegens de apostel gingen gepaard met een grote afhankelijkheid en volgzzaamheid. In die sfeer was weinig ruimte voor een gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid, voor creativiteit, originaliteit en open gesprek. De apostel riep: *Ik sla de trom, ik dreun de dromers wakker, wie slaapt verraadt z'n vriend, z'n broer, z'n makker*. Tijdens het zingen van het mannenkoorlied over 'de stad Gods die door de Christus wordt gebouwd', riep hij uit: *Moet ik het weer alleen doen?* Wat hij niet leek te zien was dat deze passiviteit mede te wijten was aan zijn eigen leiderschapsstijl en de hele verzorgingscultuur. Of hij zag het wel, maar zag geen kans daar zelf nog verandering in aan te brengen. Apostel Van Oosbree had getracht het accent te verleggen van het geloof in Jezus naar het geloof van Jezus. Nu leek iets omgekeerts te gebeuren: het geloof *van* de apostel werd verdrongen door het geloof *in* de apostel. Typerend voor de verhoudingen en de sfeer in die dagen waren liederen zoals *Ik heb de "Volheid Gods" ontmoet*.

Na een ernstige ziekte ten gevolge van een longembolie stelde de apostel in 1978 in de vrijdagkring en daarna in de broedervergadering op tweede paasdag de vraag aan de orde of hij zijn taak moest overdragen. (afb. 13) Het was terecht dat de apostel dit overwoog en misschien was het ook wel wijs geweest om dit



afb. 13 apostel L. Slok

te doen. En niet alleen om gezondheidsredenen. Immers, is het niet vaak zo dat een leidersfiguur na verloop van tijd al zijn vernieuwende ideeën tot ontplooiing heeft gebracht, zijn historische bijdrage heeft geleverd, en dat er dan niets meer rest dan consolidatie of misschien zelfs regressie? Als hij dan niet op tijd zijn taak overdraagt is het gevaar groot, dat de groepering onder zijn leiding aan dynamiek inboet en de aansluiting bij de tijdgeest en de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen verliest.

Kenmerkend voor de reactie op de vraag van de apostel was echter de uitroep van oudste Verhoeven: *De Bron is nog niet opgedroogd!* Daarna heeft de apostel de vraag niet meer aan de orde gesteld. Wellicht heeft hij overwogen dat door de wijze waarop hij de apostelplaats had vervuld zijn positie zo uniek was geworden, dat alleen al zijn aanwezigheid zijn opvolger zou belemmeren in diens ontplooiing.



afb. 14 apostel L. Slok en de nog niets vermoedende opvolger

Zo braken de laatste, vaak door ziekte gekwelde levensjaren van de vorige apostel aan. De broeders en zusters hadden ten opzichte van hem nog maar één verlangen: alles in het werk te stellen om hem een gelukkige levensavond te bezorgen.

Duidelijk was ook dat zijn laatste wil, de aanwijzing van zijn opvolger, op voorhand door de broeders en zusters met grenzeloos vertrouwen aanvaard zou worden.

Na het diep betreurde overlijden van de apostel op 29 juni 1984 bleek dat hij tien jaar tevoren zijn zoon tot opvolger bestemd had. (afb. 14)

APOSTEL J.L. SLOK; DE CHRISTUSGEZINDHEID ONS ALLER VERANTWOORDELIJKHEID.

De nieuwe apostel leek, in tegenstelling tot 1946, in een gespreid bedje terecht te komen. Maar daarin school juist een groot gevaar. Het gevaar dat de opvolger niet zou beseffen dat met het heengaan van de apostel een uniek tijdperk was afgesloten en dat hij argeloos op hetzelfde spoor verder zou gaan. Het gevaar dat hij niet zou inzien dat veranderingen noodzakelijk waren om het genootschap bij de tijd te brengen. In de samenleving hadden emancipatie, democratisering en individualisering grote veranderingen teweeggebracht. In het genootschap was de sociale status en het scholingsniveau van de leden sterk gestegen. Daaraan gepaard was een grotere behoefte ontstaan aan kennis van het symbolisch universum, aan het doordenken, verbaliseren en doorgeven van legitimeringen. Enkele maanden na zijn roeping bleek echter dat de nieuwe apostel de koers ging verleggen. Tijdens een samenkomst ter gelegenheid van zijn verjaardag nam hij afstand van de Christusbenaming en stelde hij dat het uitdragen van de Christusgezindheid een gezamenlijke verantwoordelijkheid was. Gaandeweg bleek dat het niet alleen ging om het afstand doen van een bepaalde betiteling. Niet langer werd bedenkingloze overgave aan de apostel beschouwd als een absolute voorwaarde



afb. 15 apostel J.L. Slok

om de Christusgezindheid in eigen leven tot gestalte te kunnen brengen. De apostel wilde uitdrukkelijk te midden van de broeders en zusters staan. De apostel bleek communicatief sterk te zijn, de bereidheid en het vermogen te hebben om goed te luisteren. (*afb. 15*)

De patriarchale vader-kindverhouding maakte plaats voor een broederlijke gelijkwaardigheid. De apostel sprak niet over misslagen en tekorten die vergeven

moesten worden; hij wees op de positieve mogelijkheden die in ieder besloten lagen.

De relatie tussen de apostel en de broeders en zusters werd niet langer beschreven in dualistische, afstand scheppende termen als zielsbruidegom en bruid, zaaier en akker. De termen Mond Gods en Man Gods hadden een hardnekkiger leven, maar ook deze sleten langzaam weg. Niet langer was er sprake van een onbedoelde pseudo-identificatie van apostel en God. De gedeeltelijke godsverduistering, die ingetreden was doordat de apostel als het ware voor het beeld van God geschoven was, werd opgeheven. De basis voor het godsgevoel en godsbesef werd verbreed en een universeler beleven van de grootheid Gods werd aangewakkerd.

Er kwam een andere, relativerender visie op de draagwijdte van aanwijzingen tot medeverzorging.

Werk- en adviesgroepen werden in het leven geroepen en door een statutenwijziging werd een eerste aanzet gegeven tot een spreiding van de verantwoordelijkheid voor de leiding van het genootschap.

De moraliserende en normatieve verzorgingscultuur maakte plaats voor een oriëntatie op de onderliggende waarden. De sociale druk viel weg en er kwam ruimte voor ieders persoonlijke invulling van het apostolischzijn.

Zijn na al deze vernieuwingen alle restanten van oude voorstellingen en gedachten nu opgeruimd? Nee, dat niet. Ik noem enkele dingen die punt van kritische overweging zouden mogen zijn. De namen 'apostel' en 'apostolisch'. De titulatuur van verzorgers. Het begrip Christusgezindheid, dat nog een uitvloeisel is van de oorspronkelijke wederkomstverwachting en de sinds apostel Van Oosbree ontwikkelde christologie. Ik wil hier de vraag opwerpen welke reden wij eigenlijk nog hebben om Jezus van Nazareth de 'Christus' te noemen. Is het niet zo dat dit begrip, ook in de oorspronkelijke betekenis van 'ge-zalfde', een transcendent en dualistisch godsbegrip vooronder-

stelt?

De apostel voerde de genoemde hervormingen en nog een hele reeks andere zo onopvallend en geruisloos mogelijk door. Ingrijpende vernieuwingen werden na een voorbereiding in zeer kleine kring, met een uiterst summiere motivering en toelichting doorgevoerd. De voordelen van deze strategie zijn evident. De apostel vermeed hiermee de schijn dat hij zich af zou willen zetten tegen de vorige apostel, die ook nog eens zijn vader was. Gevoelens van degenen die moeite hadden zich los te maken van het verleden, werden zoveel mogelijk ontzien. Er werden geen discussies opgeroepen die mogelijk tot polarisatie hadden kunnen leiden.

De medaille heeft echter ook een keerzijde. Een actief meedenken over de inhoud en ontwikkeling van ons gedachtegoed wordt zo niet bevorderd. Het belang en de consequenties van de veranderingen en de motieven ervoor dringen tot velen onvoldoende door. Broeders en zusters die met hun gedachten en gevoelens verankerd zitten in het verleden, voelen wellicht onvoldoende de noodzaak de ankers te lichten en de stroom te blijven volgen. Anderzijds bestaat het risico dat men zich gedachteloos heeft laten meedrijven en plotseling met een schok tot de ontdekking komt in een onbekend gebied terechtgekomen te zijn, waar men moeite heeft zich te oriënteren en te navigeren.

IK KOM TOT HET SLOT VAN MIJN BETOOG

In deze lezing heb ik geprobeerd de grote lijn in onze apostolische geschiedenis te trekken. Wat heeft dit nu opgeleverd voor het verhelderen van de actuele positie van ons genootschap en het zicht op de toekomst? Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben, dat we traditionele voorstellingen en verwachtingen die heel lang hebben doorgewerkt, pas de laatste jaren geleidelijk en geruisloos achter ons hebben gelaten. Er heeft zich na 1984 een evolutie voltrokken die door haar ingrijpend karakter een stille revolutie genoemd kan worden. Er zijn nieuwe lijnen uitgezet die naar mijn overtuiging met forse streken doorgetrokken moeten worden.

Historische lagen schuiven over elkaar heen. Maar een historisch sediment van voorstellingen en ervaringen kan zo dik en ondoordringbaar zijn, dat nieuw leven er niet of nauwelijks doorheen kan breken. Dan moet er weleens gebulldozerd worden. Onze gemeenten bestaan uit vier generaties. Hun beleving van de actuele situatie verschilt door hun verschillende positie in de historische gelaagdheid. Historisch besef kan de generaties dichter bij elkaar brengen. Want historisch besef kan de waardering van de jongeren vergroten voor het waardevolle dat ons overgeleverd is. Maar het kan ook de ouderen scherper doen zien dat bepaalde dingen typisch pasten in een bepaalde tijd, in een bepaalde historische context. Dat maakt het makkelijker om dingen los te laten die niet goed meer passen in de eigentijdse context.

Alle generaties moeten zich in de gemeenten thuis kunnen voelen, maar voor de toekomst van ons genootschap is van eminent belang vooral rekening te houden met de beleving, de behoeften en verwachtingen van de jeugd. Komt de oudere generatie dan niet tekort? Nee, waarom zou ze? Ook de ouderen willen toch graag dat dit Werk blijft bestaan? En met Werk bedoel ik niet alleen het apostolische Werk in de ruimste zin

van het woord, maar ook uitdrukkelijk Het Apostolisch Genootschap. Want alles wat aan liefde, aandacht, energie, tijd en kapitaal daarin is geïnvesteerd, mag toch niet verloren gaan? Maar is met het verlaten van aloude apostolische voorstellingen, verwachtingen en pretenties niet de basis onder Het Apostolisch Genootschap weggeslagen? Heeft het genootschap niet alle bestaansrecht verloren? Deze vraag wil ik beantwoorden met een tegenvraag. Heeft een genootschap van mensen die:

- zich vol verwondering en ontzag deel weten van een ondeelbaar groot geheel,
- hun leven zien als een godsgeschenk,
- hun levenstijd willen benutten om iets bij te dragen aan een menswaardiger samenleving,
- spirituele waarden hoger achten dan materiële,
- respect en waardering willen tonen voor ieders unieke persoonlijkheid,
- plaatselijk een gemeenschap vormen die als inspiratiebron kan dienen voor het leveren van een bijdrage aan andere levende, lerende gemeenschappen waarvan we deel uitmaken. Een gemeenschap ook waarin men elkaar nabij wil zijn bij belangrijke gebeurtenissen als geboorte, huwelijk en overlijden;

een genootschap van mensen die:

- beseffen dat de waarheid relatief is,
- niet gehinderd door dogmatische ballast op passende wijze willen inspelen op culturele en maatschappelijke veranderingen,
- en - last but not least - een geestelijke leider hebben die wil voorgaan in en inspireren tot een levensstijl die op deze genoemde uitgangspunten gebaseerd is.

Heeft zo'n genootschap recht en reden van bestaan? Mij dunkt! Dit is de basis waarop we vandaag aan de dag staan in ons genootschap. Laten we die basis verbreden en verstevigen.

Laten we op die basis verder bouwen.

NOTEN

- ¹ *To the Patriarchs, Archbishops, Bishops, and others in places of chief rule over the Church of Christ throughout the earth, and to the Emperors, Kings, Sovereign Princes and Chief Governors over the Nations of the Baptized.* De citaten zijn vertaalde passages uit de secties VII, X, XCVIII, CII van dit geschrift, meestal het (Groot) Testimonium genoemd. Fotokopie, z.p., z.j.
- ² J.B. Bury, *The Idea of Progress*, London 1928, pag. 98, 128-143.
- ³ F.B. Artz, *Reaction and Revolution 1814-1832*, New York 1934, pag. 49.
- ⁴ M.E. Kluit, *Het protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten 1815-1865*, Amsterdam 1970, pag. 87-96.
- ⁵ Réveilarchief, verzameling De Clerq LXXVIII, brief 182.
- ⁶ Réveilarchief, verzameling De Clerq LXXIX, brief 206.
- ⁷ N. R. Cohn, *The Pursuit of the Millennium*, Paladin paperback, London 1970, pag. 281-286.
- ⁸ W. Stark, *Sociology of Religion*, 3 delen, London 1967, II, pag. 322-323.
- ⁹ J.W. Becker, *Het eeuwige heimwee; chiliasme en sektarisme, een historisch-sociologische studie*, Alphen aan de Rijn 1976, pag. 29.
- ¹⁰ (H. Drummond), *Narrative of the circumstances, which led to the setting up of the Church of Christ at Albury*, 1833, pag. 9.
- ¹¹ (H. Drummond), *Narrative*.
- ¹² (Drummond), *Dialogues on Prophecy*, 3 delen, London 1827- 1829, I pag. 2.
- ¹³ (Drummond), *Narrative*, pag. 4.
- ¹⁴ B.L. Brand, *Edward Irving, een roepende in de woestijn*, doctoraal-scriptie RU Utrecht z. j.
- ¹⁵ (F. Woodhouse), *A Narrative of Events affecting the position and prospects of the whole Christian Church*, 1885, Reprinted for private circulation, London 1934, pag. 82-86.

- 16 R. Baxter, *Narrative of Events, characterizing the Supernatural Manifestations in Members of Mr. Irving's Congregation, and other individuals in England and Scotland, and formerly in the Writer himself*, London 1833.
- 17 N(orton), R., *The Restoration of Apostles and Prophets*, London 1861.
- 18 L. Festinger e.a., *When prophecy fails*, New York 1964.
- 19 (F. Woodhouse), *A Narrative of Events*, pag. 74.
- 20 J.A. Schröter, *Die Katholisch-apostolischen Gemeinden in Deutschland und der "Fall Geyer"*, Marburg 1998, pag. 32-35.
- 21 K. Weinmann, *100 Jahre Neuapostolische Kirche 1863-1963*, Hamburg 1963, pag. 41.
- 22 H.R. Niebuhr, *The Social Sources of Denominationalism*, Hamden 1954, pag. 30-31.
- 23 Verteld door opziener Schurink. *Verslag van een door den Apostel gehouden dienst op 20 november '46 in de gemeente Amsterdam VIII.*
- 24 *Mededeelingen uit een arbeid onzes Apostels in de broedervergadering te Amsterdam*, Hersteld Apostolisch Weekblad, 45^e jrg. nr. 2.
- 25 *Enkele mededeelingen uit den arbeid van onzen Apostel op Vrijdag 20 sept. 1935 te Amsterdam.*
- 26 *Enkele mededeelingen uit den arbeid onzes Apostels op Vrijdag 12 Februari '37 te Amsterdam.*
- 27 *Enkele aantekeningen uit den arbeid onzes Apostels op Vrijdag 21 oktober 1938 te Amsterdam*, Hersteld Apostolisch Weekblad, 44^e jrg. nr. 25.
- 28 *Kort verslag van het samenzijn met onze Apostel op 1 april 1945 in de gemeenschap Bussum.*
- 29 Brief van opziener Schurink aan stamapostel Bischoff, juni 1945.
- 30 Ons Weekblad 77^e jrg. nr.4.
- 31 Verslagboekje: *Een levend vredespaleis, jeugdappèl 1950.*
- 32 Ons Weekblad 57^e jrg. nr. 24.
- 33 Ons Weekblad 57^e jrg. nr. 26.

- ³⁴ Ons Weekblad 56^e jrg. nr. 38.
- ³⁵ Ons Weekblad 56^e jrg. nr. 45.
- ³⁶ Ons Weekblad 56^e jrg. nr. 30.
- ³⁷ Ons Weekblad 77^e jrg. nr. 7.
- ³⁸ Ons Weekblad 77^e jrg. nr. 6.
- ³⁹ Ons Weekblad 77^e jrg. nr. 7.
- ⁴⁰ Ons Weekblad 77^e jrg. nr. 7 en 8.
- ⁴¹ Ons Weekblad 80^e jrg. nr. 15.
- ⁴² Ons Maandblad 100^e jrg. nr. 8, pag. 17.